अछाम जिल्लाको छबिस दरामा बोलिने छबिसेली भाषिक भेद र मानक नेपाली भाषामा रूपायन व्यवस्थाको तुलनात्मक अध्ययन

मनोज बहादुर रावल

दोस्रो वर्षको परीक्षा क्रमाङ्क ४१३०१५०/२०६६

त्रि.वि.वि. दर्ता नं. ९-२-४१३-६४-२००३

त्रिभुवन विश्व विद्यालय शिक्षा शास्त्र सङ्काय नेपाली भाषा शिक्षा विभाग अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको शोधपत्र (नेपा. शि.५९८) पाठ्यांशको प्रयोजनका लागि प्रस्तुत

शोधपत्र

२०६९

टीकापुर बहुमुखी क्याम्पस नेपाली

भाषा शिक्षण विभाग

टीकापुर, कैलाली

त्रिभुवन विश्व विद्यालय शिक्षा शास्त्र सङ्काय
नेपाली भाषा शिक्षा विभाग
टीकापुर बहुमुखी क्याम्पस
टीकापुर, कैलाली

शोध निर्देशकको सिफारिस-पत्र

नेपाली भाषा शिक्षा विभाग टीकापुर बहुमुखी क्याम्पस टीकापुर, शिक्षा शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह, दोस्रो वर्षको नेपाली भाषा विषयको नेपाली शिक्षा ५९८ पाठ्यांशको प्रयोजनको लागि प्रस्तुत **अछाम जिल्लाको छबिस दरामा बोलिने छबिसेली भाषिक भेद र मानक नेपाली भाषामा रूपायन व्यवस्थाको तुलनात्मक अध्ययन** शीर्षकको शोधपत्र शोधार्थी **मनोज बहादुर रावल**ले मेरो निर्देशनमा तयार पार्नु भएको हो । यस शोधकार्यसँग म पूर्ण सन्तुष्ट छु । अतः यस शोधलाई आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

मिति : २०६९/०६/

....

उप प्रा. श्री धनकृष्ण उपाध्याय

शोध निर्देशक

त्रिभुवन विश्व विद्यालय शिक्षा शास्त्र सङ्काय
नेपाली भाषा शिक्षा विभाग
टीकापुर बहुमुखी क्याम्पस
टीकापुर, कैलाली

मिति : २०६९/०६/

मूल्याङ्कन समितिको स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्व विद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय अन्तर्गत टीकापुर बहुमुखी क्याम्पस टीकापुर, नेपाली भाषा शिक्षा विभागका शोधार्थी **मनोज बहादुर रावल**ले स्नातकोत्तर (एम.एड) तहमा नेपाली विषयको नेपाली शिक्षा ५९८ पाठ्यांशको प्रयोजनको लागि प्रस्तुत गर्नु भएको **अछाम जिल्लाको छबिस दरामा बोलिने छबिसेली भाषिक भेद र मानक नेपाली भाषामा रूपायन व्यवस्थाको तुलनात्मक अध्ययन** शीर्षकको शोधपत्र सोही प्रयोजनका निमित्त उपयुक्त ठहरिएकाले स्नातकोत्तर उपाधिका लागि स्वीकृति प्रदान गरिएको छ ।

मूल्याङ्कन समिति

हस्ताक्षर

१. विषय समिति अध्यक्ष/शोध निर्देशक उप.प्रा. धनकृष्ण उपाध्याय ....

२. बाह्य परीक्षक प्रा.डा. पारसमणि भण्डारी ....

नेपाली विषय समिति अध्यक्ष, त्रि.वि.वि.

३. विषय विशेषज्ञ उप.प्रा.लय प्रसाद खतिवडा ....

४. विषय विशेषज्ञ उप.प्रा.तिलक देव गिरी ....

कृतज्ञता ज्ञापन

त्रिभुवन विश्व विद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय अन्तर्गत नेपाली विषय स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको ५९८ को प्रयोजनको लागि यो शोधपत्र श्रदेय गुरू उप-प्राध्यापक धनकृष्ण उपाध्यायज्युको निर्देशनमा तयार पारेको छु । शोधपत्रको शीर्षक चयनदेखि शोधकार्य सम्पादन हुँदासम्म पाएको अमूल्य मार्ग निर्देशन तथा अविरल सहयोगबाट नै प्रस्तुत शोध-पत्रलाई यस प्रारूपमा प्रस्तुत गर्न सकेको छु । शोधपत्र लेखन कार्य सम्पन्न गर्ने काममा उहाँले अलिकति पनि झर्को नमानी आफ्नो अमूल्य समय प्रदान गरी शोधपत्रलाई परिष्कार र परिमार्जन गरिदिनु भएकोमा म यहाँ प्रति हार्दिक कृतज्ञता व्यक्त गर्दछु ।

यसै गरी शोध कार्यमा समुचित सल्लाह सुझाब र निर्देशन प्रदान गर्नु हुने आदरणीय गुरूहरू टीकापुर बहुमुखी क्याम्पसका क्याम्पस प्रमुख श्री जगत बहादुर सिंह रावल, उप-प्राध्यापक श्री लय खतिवडा, तिलक देव गिरीज्यु लगायत सम्पूर्ण गुरूहरूप्रति समेत हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु । साथै उच्च प्रतिष्ठा र सार्थक जीवनका लागि सधैं सङ्घर्ष गर्न तथा नैतिक व्यवहारका साथ सुखदुःखमा रमाउन सिकाउँदै आफ्नो अमूल्य श्रम र पसिना खर्ची मेरो अध्ययनलाई यस अवस्थासम्म ल्याई पुर्‍याउनु हुने परम पूज्य ममतामयी माता श्री सरू रावल तथा स्वर्गीय पिता श्री मान बहादुर रावल प्रति आजन्म ऋणी छु । त्यस्तै मलाई मेरो शैक्षिक प्रगतिका लागि सदा सहयोग सल्लाह र उत्साह प्रदान गर्ने प्रिय जीवन साथी नेपाल राष्ट्रिय उ.मा.वि.चाफामाडौंकी शिक्षिका श्री लीला रावललाई नसम्झिरहन सक्दिनँ ।

सामग्री सङ्कलनका लागि गरिएको क्षेत्रीय भ्रमणमा सहयोग गरी सामग्री उपलब्ध गराउनु हुने समस्त सूचकहरू तथा अध्ययनमा आवश्यक सुझाव एवम् समय उपलब्ध गराई सहयोग गर्नुहुने श्री पूर्णचन्द्र उ.मा.वि.भाटाकाटियाँका प्र.अ. श्री हर्क बहादुर साउँद तथा सम्पूर्ण शिक्षक विद्यार्थीहरूमा समेत आभार प्रकट गर्न चाहन्छु । साथै लेखन कार्यमा हर पल विषयवस्तु उपलब्ध गराई सहयोग गर्ने मेरा भाइहरू अरविन्द , नृप, खकेन्द्र , डम्बर र बहिनीहरू जानकी, निर्मला र छोरीहरू प्रतिभा, मानवी र छोरा अनुजलाई पनि सम्झिन चाहन्छु । साथै सधैं भरि राम्रो कुरा सोच्न र राम्रो काम गर्न प्रेरणा प्रदान गर्नु हुने आदरणीय गुरू श्री कर्ण बहादुर थापा लगायत मलाई विद्यालय स्तरमा पठनपाठन गराई

यो अवस्थासम्म ल्याई पुर्‌याउनु हुने श्री ने.रा.उ.मा.वि. चाफामाडौंका सम्पूर्ण गुरूहरू प्रति हार्दिक कृतज्ञता व्यक्त गर्न चाहन्छु । त्यसैगरी शोधपत्र उपलब्ध गराई सहयोग गर्नुहुने श्री अन्नपूर्ण उ.मा.वि. कालागाउँका शिक्षक श्री हिक्मत बहादुर सोडरीलाई समेत हार्दिक धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

अन्तमा प्रस्तुत शोधकार्यलाई कम्प्यूटर सेटिङ्ग तथा टाइपीङ्ग गर्नुहुने हरि फोटो कपी सेन्टर टीकापुर कान्छीबजारका हरि चौधरी, जीत ब.चौधरी र भुवन चौधरीप्रति हार्दिक कृतज्ञताका साथ धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

शोधार्थी
मनोज बहादुर रावल
टीकापुर बहुमुखी क्याम्पस
टीकापुर, कैलाली

शोधसार

शोध शीर्षक : अछाम जिल्लाको छबिस दरामा बोलिने छबिसेली भाषिक भेद र मानक नेपाली भाषामा रूपायन व्यवस्थाको तुलनात्मक अध्ययन

शोधार्थी : मनोज बहादुर रावल

शोध निर्देशक : उप.प्रा.धनकृष्ण उपाध्याय

विभाग/क्याम्पस : नेपाली भाषा विभाग, टीकापुर बहुमुखी क्याम्पस, टीकापुर, कैलाली

शैक्षिक सत्र : २०६५/२०६७

पृष्ठ संख्या : ७२+२३

अध्याय : पाँच

शोध प्रक्रिया :

प्रस्तुत शोधपत्र त्रिभुवन विश्व विद्यालय शिक्षा शास्त्र सङ्काय नेपाली भाषा शिक्षा विभाग अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह (एम.एड) दोस्रो वर्षको नेपा.शि.५९८ पाठ्यांशको प्रयोजनका लागि तयार पारिएको हो । अछामको छबिस दरामा बोलिने छबिसेली भाषिकाको सामान्य परिचय दिई उक्त भाषिकाको मौलिक पहिचान गराउनु छबिसेली भाषिकामा रहेका शब्दवर्ग तथा वाक्य व्यवस्था सम्बन्धी अध्ययन गर्नुका साथै स्तरीय नेपाली भाषा र छबिसेली भाषिक भेदमा रूपायन व्यवस्थाको तुलनात्मक अध्ययन गरी निष्कर्षमा पुग्नु (प्रस्तुत) का साथै छबिसेली भाषिक भेद अन्तर्गतका विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली सिक्दा शब्द रूपायन प्रक्रियामा गर्न सक्ने त्रुटिहरूको पहिचान गर्नु यस शोधपत्र अध्ययनका उद्देश्यहरू रहेका छन् । यस अध्ययनको क्रममा छबिसले भाषिक समुदायका वक्ताहरूलाई यसको जनसंख्याका रूपमा लिई प्रत्यक्ष, भेटवार्ता, छलफल, अवलोकन, वर्णनात्मक, तुलनात्मक र पुस्तकालयीय जस्ता विधिहरू अपनाई सूचक तथा रूजुकर्ताहरूको सहयोगबाट अध्ययनलाई पूर्णता दिइएको छ । जुन शोधकार्य छबिसेली भाषिक भेदको स्वरूप कस्तो रहेको छ ? नेपाली मानक भाषा र छबिसेली भाषिक भेदका बिचको रूपायन व्यवस्थामा के कस्ता समानता र असमानता रहेका छन् ? स्तरीय नेपाली र छबिसेली भाषिक भेदको रूपायन व्यवस्थाको तुलनात्मक अध्ययन कसरी गर्ने जस्ता समस्यामा केन्द्रित रहेर गरिएको छ । यसरी तयार गरिएको प्रस्तुत शोधपत्रको अध्याय एकमा शोधको परिचय अन्तर्गत शोधपत्रको शीर्षक शोधको प्रयोजन, समस्या कथन, शोधको उद्देश्य,

पूर्वकार्यको समीक्षा, अध्ययनको औचित्य र महत्त्व, अध्ययन विधि, अध्ययनको क्षेत्र र सीमा र शोधपत्रको रूपरेखा समावेश गरिएको छ । दोस्रो अध्यायमा भाषा, भाषिका र उपभाषिकाको परिचय नेपाली भाषाका भाषिकाहरू, छबिसेली भाषिक भेद बोलिने क्षेत्र र वक्ताहरू छबिसेली भाषिकाको परिचय र उक्त भाषिक भेद छुट्याउने प्रमुख विशेषताहरू समावेश गरिएको छ । तेस्रो अध्यायमा छबिसेली भाषिक भेदका शब्दवर्ग तथा वाक्य व्यवस्था सम्बन्धी तुलनात्मक अध्ययन एवम् त्रुटि सम्बन्धी अध्ययन समावेश छ । चौथो अध्यायमा छबिसेली भाषिक भेद र मानक नेपाली भाषामा रूपायन व्यवस्थाको तुलनात्मक अध्ययनमा नाम, सर्वनाम, विशेषण र क्रियाका आधारमा रूपायन व्यवस्थाको अध्ययन गर्नुका साथै काल पक्ष र भावको आधारमा समेत अध्ययन गरिएको छ भने पाँचौ अध्यायमा शोधको निष्कर्ष, सुझाव, शैक्षणिक प्रयोजन र सम्भाव्य भावी अध्ययनका (पक्षहरू) शीर्षकहरू समावेश छन् ।

यस शोधमा अछामको छबिस दरामा बोलिने भाषिकाको पहिचान गराउने आफ्नै मौलिक विशेषताहरू बोकेका शब्दहरूले उल्लेख गरिएको छ । अछामी भाषिकाको आफ्नै मौलिक शब्दभण्डार, वाक्य व्यवस्था उच्चारण व्यवस्था भएकै आधारमा यस भाषिकालाई नेपाली भाषाको भाषिकाको रूपमा चिनाउन सकिन्छ । यसप्रकार अछामी भाषिका र मानक नेपाली भाषाको बिचमा रूपायन व्यवस्थाको तुलनात्मक अध्ययन शीर्षकमा आधारित यस अध्ययनले यस भाषिकामा आधारित थप खोज अध्ययन गर्ने भावी अध्येताहरूलाई केही मात्रामा भएपनि सहयोग पुग्ने आशा गरिएको छ ।

विषय सूची

विषयवस्तु		पृष्ठ
अध्याय : एक : शोध परिचय		**१-११**
१.१	शोध शीर्षक	१
१.२	शोधको प्रयोजन	१
१.३	समस्या कथन	२
१.४	शोधका उद्देश्य	२
१.५	पूर्वकार्यको समीक्षा	६
१.६	अध्ययनको औचित्य र महत्त्व	७
१.७	अध्ययनको क्षेत्र र सीमा	८
१.८	अध्ययन विधि	८
१.९	अध्ययनका स्रोतहरू	८
	१.९.१ प्राथमिक स्रोत	९
	१.९.२ द्वितीय स्रोत	९
	१.९.३ अध्ययनको जनसङ्ख्या	९
	१.९.४ जनसङ्ख्याको छनोट	१०
१.१०	अध्ययनको रूपरेखा	
अध्याय : दुई : भाषा र अछामी छबिसेली भाषिक भेदको परिचय		**१२-२४**
२.१	भाषाको परिचय	१२
२.२	नेपाली भाषिकाहरू	१३
	२.२.१ पुर्बेली	१४
	२.२.२ माझाली	१४
	२.२.३ ओर पच्छिमा	१४
	२.२.४ मझपच्छिमा	१५
	२.२.५ परपच्छिमा	१५
२.३	अछामी भाषिकाको परिचय	१६
२.४	छबिसेली भाषिक भेद बोलिने क्षेत्र र वक्ताहरू	१८

२.५ छबिसेली भाषिक भेदको परिचय २१
२.६ छबिसेली भाषिक भेद छुट्याउने प्रमुख विशेषताहरू २२
२.७. सारांश २४

अध्याय : तिन : छबिसेली भाषिक भेदका शब्दवर्ग तथा वाक्य व्यवस्था २५-४३

३.१ नाम २६
३.१.१ व्यक्तिवाचक नाम २६
३.१.२ जातिवाचक नाम २७
३.१.३ समूहवाचक नाम २८
३.१.४ द्रव्यवाचक नाम २८
३.१.५ भाववाचक नाम २९
३.२ सर्वनाम २९
३.२.१ पुरूषवाचक सर्वनाम २९
३.२.२ दर्शक सर्वनाम ३०
३.२.३ सम्बन्धवाचक सर्वनाम ३१
३.२.४ प्रश्नवाचक सर्वनाम ३१
३.२.५ निजवाचक सर्वनाम ३२
३.३ विशेषण ३३
३.४ क्रिया ३४
३.४.१ सकर्मक क्रिया ३४
३.४.२ अकर्मक क्रिया ३५
३.५ क्रिया विशेषण ३५
३.६ नामयोगी ३७
३.७ संयोजक ३७
३.८ विस्मयादिबोधक ३८
३.९ वाक्यका प्रकार ३९
३.९.१ सरल वाक्य ३९
३.९.२ संयुक्त वाक्य ४०

३.९.३ मिश्र वाक्य ४१
३.१० लिङ्ग ४१
३.११ वचन ४२
३.१२ सारांश ४३

अध्याय : चार : छबिसेली भाषिक भेद र मानक नेपाली भाषामा रूपायन व्यवस्थाको तुलनात्मक अध्ययन ४४-६२

४.१ परिचय ४४
४.२ नामका आधारमा रूपायन व्यवस्था ४४
४.१.१ लिङ्गका आधारमा नामको रूपायन ४५
४.१.२ वचनका आधारमा नामको रूपायन ४६
४.१.३ आदरका आधारमा नामको रूपायन ४७
४.१.४ कारकका आधारमा नामको रूपायन ४८
४.२ सर्वनामको रूपायन ४९
४.२.१ वचन र पुरूषका आधारमा सर्वनामको रूपायन ४९
४.२.२ आदरको आधारमा सर्वनामको रूपायन ५०
४.३ विशेषणको रूपायन ५१
४.३.१ लिङ्गका आधारमा विशेषणको रूपायन ५१
४.३.२ वचनका आधारमा विशेषणको रूपायन ५२
४.३.३ आदरका आधारमा विशेषणको रूपायन ५२
४.४ क्रियाको रूपायन ५३
४.४.१ लिङ्गका आधारमा तुलना ५३
४.४.२ वचनका आधारमा क्रियापदको रूपायन ५४
४.४.३ पुरूषका आधारमा क्रियाको रूपायन ५४
४.४.४ आदरका आधारमा क्रियाको रूपायन ५५
४.४.५ कालका आधारमा क्रियाको रूपायन ५६
४.४.५.१ भूतकाल ५७
४.४.५.२ वर्तमान काल ५७

	४.४.५.३ भविष्यत काल	५८
	४.४.६ पक्षका आधारमा क्रियाको रूपायन	५९
४.७	करण अकरणका आधारमा क्रियाको रूपायन	६०
४.८	भावका आधारमा वाक्यको तुलना	६०
४.९	सारांश	६२
अध्याय : पाँच : निष्कर्ष र सुझाव		**६३-७०**
५.१	निष्कर्ष	६३
५.२	सुझावहरू	६७
५.३	शैक्षणिक प्रयोजन	६८
५.४	भावी अध्ययनका सम्भाव्य शीर्षकहरू	६९

सन्दर्भ सूची

परिशिष्टहरू

तालिका सूची

तालिका नं.		पृष्ठ सङ्ख्या
तालिका १	व्यक्तिवाचक नाम	२७
तालिका २	जातिवाचक नाम	२७
तालिका ३	समूहवाचक नाम	२८
तालिका ४	द्रव्यवाचक नाम	२८
तालिका ५	भाववाचक नाम	२९
तालिका ६	पुरूषवाचक सर्वनाम	३०
तालिका ७	दर्शक सर्वनाम	३०
तालिका ८	सम्बन्धवाचक सर्वनाम	३१
तालिका ९	प्रश्नवाचक सर्वनाम	३२
तालिका १०	निजवाचक सर्वनाम	३२
तालिका ११	विशेषणका प्रकार	३३
तालिका १२	क्रिया	३४
तालिका १३	सकर्मक क्रिया	३४
तालिका १४	अकर्मक क्रिया	३५
तालिका १५	क्रिया विशेषण	३६
तालिका १६	नामयोगी	३७
तालिका १७	संयोजक	३८
तालिका १८	विस्मयादिबोधक	३८
तालिका १९	सरल वाक्य	३९
तालिका २०	संयुक्त वाक्य	४०
तालिका २१	मिश्र वाक्य	४१
तालिका २२	लिङ्ग	४२
तालिका २३	वचन	४२
तालिका २४	नामको लैङ्गिक रूपायन	४५
तालिका २५	नामको वचनका आधारमा रूपायन	४६
तालिका २६	नामको आदरका आधरमा रूपायन	४७

तालिका २७	संरचनाका आधारमा कारक	४८
तालिका २८	कार्यका आधारमा कारक	४८
तालिका २९	वचन र पुरूषका आधारमा सर्वनामको रूपायन	४९
तालिका ३०	आदरको आधारमा सर्वनामको रूपायन	५०
तालिका ३१	लिङ्गका आधारमा विशेषणको रूपायन	५१
तालिका ३२	वचनका आधारमा विशेषणको रूपायन	५२
तालिका ३३	आदरका आधारमा विशेषणको रूपायन	५२
तालिका ३४	लिङ्गका आधारमा तुलना	५३
तालिका ३५	वचनका आधारमा क्रियापदको रूपायन	५४
तालिका ३६	पुरूषका आधारमा क्रियाको रूपायान	५५
तालिका ३७	आदरका आधारमा क्रियाको रूपायन	५६
तालिका ३८	भूतकालका आधारमा क्रियाको रूपायन	५७
तालिका ३९	वर्तमानकालका आधारमा क्रियाको रूपायन	५८
तालिका ४०	भविष्यत कालका आधारमा क्रियाको रूपायन	५८
तालिका ४१	पक्षका आधारमा क्रियाको रूपायन	५९
तालिका ४२	करण अकरणका आधारमा क्रियाको रूपायन	६०
तालिका ४३	भावका आधारमा वाक्यको तुलना	६१

सङ्क्षिप्त शब्दसूचि

उ.मा.वि.	=	उच्च माध्यमिक विद्यालय
उप.प्रा.	=	उप प्राध्यापक
इ.स.	=	इस्वी सम्वत्
एम.एड.	=	मास्टर अफ एजुकेशन
ऐ.	=	ऐजन (माथिको)
कृ	=	कृषि
डा.	=	डाक्टर
ता. नं.	=	तालिका नम्बर
नेपा.शि.	=	नेपाली शिक्षा
ने.रा.प्र.प.	=	नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान
पृ.	=	पृष्ठ
पु.	=	पुरुष
प्रा.डा.	=	प्राध्यापक डाक्टर
प्रा.वि.	=	प्राथमिक विद्यालय
प्रा.लि.	=	प्राइभेट लिमिटेड
म.	=	महिला
मा.वि.	=	माध्यमिक विद्यालय
मि. न.	=	मिति नभएको
वि.	=	विद्यार्थी
वि.स.	=	विक्रम सम्वत्
शि.	=	शिक्षक
त्रि.वि.वि.	=	त्रिभुवन विश्व विद्यालय